

KURORTO ŽAVESIO PASLAPTYS

Istorija ir dabartis

PARENGĖ KAZIMIERAS PRUŠINSKAS

Skulptūros, pavėsinės, dekoratyvinės tvorėlės – neatskiriama Palangos kurorto dalis, teikianti jai išskirtinumo ir žavesio. Gausu šios mažosios architektūros elementų čia būta pirmaisiais kurorto vystymosi dešimtmečiais, nevengiama jų ir pastaraisiais metais. Tai pasakytina tiek apie miesto istorinę dalį, tiek ir Palangos parkus: XIX a. vid. pradėtą formuoti kurhauzo ir senosios Tiškevičių dvarvietės rajone, bei gerokai vėliau – XIX a. pab. – šalia Birutės kalno įkurtą dabartinį Palangos botanikos parką, kuris anksčiau Birutos (Birutės) parku vadintas. Tai visada šiam kurortui teikė savitumo, žavesio, būdavo miesto svečių pastebima ir fiksuojama – daug minėtų objektų įamžinta senosiose Palangos nuotraukose, atvirukuose.

Stebint, kaip vystosi kurortas pastaraisiais dešimtmečiais, matosi, kad minėtieji mažosios architektūros objektai čia dažniausiai atsiranda stichiškai, vilų savininkų iniciatyva. Būna atvejų, kai gerokai ir „į toną“ nepataikoma. Šiandien net ir prie dažnos naujai pastatytos vilos gali pamatyti tradicinę iš virbų nupintą tvorėlę ar kokį kitą mažosios architektūros elementą, kuris tarsi atkartoja tai, kas šiam kurortui buvo būdinga prieš 100 ir daugiau metų, tačiau jau derinama su šiuolaikiška pastatų architektūra. Kasmet vis daugiau Palangoje ir profesionalių menininkų sukurtų skulptūrų. Prie poilsui skirtų pastatų nemažai įvairių, dažniausiai mažesnės meninės vertės skulptūrėlėmis papuoštų fontanėlių. Visa tai kurortui teikia žavesio ir rodo, kad kuo toliau, tuo labiau poilsinių ir kitų kurorto reikmėms pritaikytų objektų savininkai, konkuruodami tarp savęs, siekdami pritraukti kuo daugiau poilsiautojų, linkę šiems mažosios architektūros objektams pinigų negailėti.

XIX a. vid. istorinėje miesto dalyje, dabartinių Vytauto ir Basanavičiaus gatvių sankryžos pietvakarinėje dalyje, buvo pradėtas formuoti nedidelis parkas, vėlesniais metais vadintas gamybiniu. Koks jis buvo pirmaisiais kurorto vystymosi dešimtmečiais, šiandien galima spręsti tik iš mus pasiekusių užrašytų senųjų palangiškių ir jų svečių atsiminimų ir XX a. pr. nuotraukų.

Iš mažųjų architektūros formų tuo laiku čia dominavo medžio drožiniai, pjaustiniai, dekoratyvios tvorėlės ir tvoros. Liaudies meistrų ir profesionalių menininkų sukurtos skulptūros Palangoje taip pat buvo gana populiarios – labiausiai sakralinio meno kūriniai. Tokių skulptūrų pavyzdys – iki šių dienų išlikusios medžio skulptū-

Palangos Tiškevičių rūmų vazos XX a. pr. Igno Končiaus nuotrauka. Iliustracija iš redakcijos archyvo

ros Palangos bažnyčios šoniniuose altoriuose. Jos kartu su altoriais čia buvo perkeltos iš senosios Palangos bažnyčios. XX a. 8 dešimtmečio vid. skulptūros buvo neprofesionaliai restauruotos, todėl ankstesnį žavesį yra praradusios.

1899–1901 m. Palangoje grafas Feliksas Tiškevičius, skatinamas savo žmonos Antaninos, pagal prancūzo Bonhomme'o projektą Birutės kalno apačioje pastatė Lurdo grotą. Ji imituoja natūralią, lietuviškajam kraštovaizdžiui nebūdingą olą kalne. Tai vienas iš nedaugelio Lietuvos peizažinės architektūros pavyzdžių, imituojantis kalnų fragmentą. Ola padaryta iš natūralių uolienų, kurios tarpusavyje sujungtos skiediniu. Grotos viduje yra pusapskritimiui artima erdvė. Spėjama, kad Lurdo pamatai iš akmenų mūro. Stogas užpiltas žemėmis. Fasadas plokštuminės kompozicijos su artima arkai anga ir arkine niša įėjimo dešinėje pusėje. Šioje nišoje – Švč. Mergelės Marijos statulėlė. Pirmoji Palangos Lurdo Švč. Mergelės Marijos skulptūrėlė, prieš pastatant ją čia, buvo vieną parą nuvežta ir stovėjo stebuklais garsėjančiame Prancūzijos Lurde. Šiai sudužus, ją nepriklausomos Lietuvos metais pakeitė mažesnė, padaryta darbėniškio Vitkausko. 1948 m., norint šią skulptūrėlę apsaugoti nuo sunaikinimo, ji buvo perkelta į Palangos bažnyčią ir ten stovi iki šiol. Lietuvos atgimimo metais į Palangos Luvro grotos nišą laikinai buvo įkelta Vilius Orvido Palangai padovanota Švč. Mergelės Marijos skulptūrėlė. Na o šiandien grotos nišoje – prieš keletą

metų pagal anksčiau čia stovėjusią, dabar Palangos bažnyčioje esančią Švč. Mergelės Marijos skulptūrą sukurta skulptūra.

Didžiausia savo parametrais Palangoje XX a. I p. buvo apie 1907 m. naujojo parko didžiajame parteryje, priešais grafų Tiškevičių rūmus, pastatyta „Laiminančio Kristaus“ skulptūra (gali būti, kad tai buvo Jėzaus Kristaus Širdies skulptūra), nugriauta ir sunaikinta 1948 m. (atstatyta 1993 m., atstatytos skulptūros autorius Stasys Žirgulis).

Nepriklausomos Lietuvos metais klasicistinio stiliaus skulptūrų būta Palangos dvaro parko mažajame parteryje, netoli dabartinių Palangos parko administracinių patalpų ir šiltnamių (iki mūsų dienų yra išlikę šių skulptūrų pjedestaly). Yra žinoma ir priešais senąją kryžminę, medinę Palangos katalikų bažnyčią stovėjusio dvišakio pjedestalo vieta. Spėjama, kad čia anksčiau būta dviejų sakralinio pobūdžio skulptūrų, tačiau žinių apie jas nėra pavykę surasti.

Žinoma, kad 1820–1824 m. mokytojaudamas Kaune, Palangoje ne kartą lankėsi poetas Adomas Mickevičius. 1924 m. jis gyveno Mongirdų name (Vytauto g.), šalia buvusių Palangos kultūros namų. Įamžindami poeto atminimą, palangiškiai grafų Tiškevičių laikais aikštelėje prie minėto namo buvo pastatę biustą, kurio apačioje lenkiškas užrašas skelbė, jog čia 1924 m. gyveno didysis poetas. Šio biusto Palangoje seniai nėra.

Iš mažosios architektūros formų senojoje Palangoje išraiškingos buvo dvi vazos, stovėjusios prie grafo Tiškevičiaus senųjų rūmų, ties laiptais į pagrindinį parterį. Vazas, kuriose vasaromis augdavo palmės, puošė graikų ir romėnų kovų scenos. Postamentams buvo parinkti tvorelių mūriniai stulpai. Vazos neišliko. Apie jų formą šiandien taip pat galima spręsti tik iš mūsų dienas pasiekusių nuotraukų. Iš ikonografinės medžiagos žinome, kad dvi vazos ant masyvių postamentų stovėjo ir prie 1877 m. pastatyto, 1880 m. išplėsto Palangos kurhauzo. Jos buvo kiek panašios į ožiaragiais papuoštas vazas, stovėjusias prie Tiškevičių senųjų rūmų. Kurhauzo vazos ožiaragiais nebuvo puoštos, jų atlošai buvo kiek platesni negu anksčiau minėtųjų. Už šių vazų, prie pat Kurhauzo sienos, stovėjo dvi klasicizmo stiliaus skulptūros. Jos vaizdavo apnuogintas moteris (tikėtina, kad tai buvo deivės), todėl senieji palangiškiai jas „plikomis mergomis“ vadindavo.

Tvorų, tvorelių, aptvarų senojoje Palangoje buvo itin daug ir įvairių. Iš išlikusių XX a. nuotraukų akį patraukia gražiai padaryti įvairūs mediniai laiptų turėklai, tiltelis į parko tvenkinio salelę, Juozo Tumo-Vaižganto rūpesčiu įrengti raudonmedžio laiptai į Birutės kalną, balesinos rūmų parteryje, buvusių vilų balkonuose ir galerijose. Būta banguojančių tvorelių prie senosios Palangos vaistinės, buvusio A. Mickevičiaus paminklo. Sudėtinga tvorelė, stovėjusi ant vadinamojo švediško pylimo, puošė Palangos stomatologinės įstaigos patalpas. Tradiciniais, tačiau gana sudėtingais pjaustiniais buvo puošiamos senųjų Palangos namų balkonų tvorelės, vilų fasadai ir galerijos.

Iš mažosios architektūros objektų išsiskiria ir XX a. pr. Palangos pastatų mediniai bokštai ir bokšteliai. Jais puoštas teatro pastatas, nemažai vilų. Vieni jų kiek panašūs į kupolą, kiti tiesūs, lyg iš jų apačioje esančių verandų išaugę, dažnai su trikampaiais langeliais.

XIX a. pab. – XX a. pr. Palangoje dėmesį traukė ir vienašlaitės, liaudiško stiliaus pavėsinės. Būta ir rotondos formos pavėsinių šiaudiniu stogu. Viena tokia stovėjo priešais Tiškevičių rūmų rožyną. Dvaro parke būta ir grybo formos pavėsinės, joje būdavo įrengtų suoliukų poilsiautojams. Nuo šios pavėsinės prie tvenkinio vedė pakyla su stilingomis meniškėmis medinėmis balesinomis. Į pietryčius nuo rūmų stovėjo iš rūmų matomas mūrinis paviljonas. Par-

Tiltelis į Palangos parko tvenkinio salą 2005 m. Danutės Mukienės nuotrauka

ko tvenkinyje plaukiojo gražus dekoratyvinis medinis namelis, skirtas gulbėms gyventi. Prie tvenkinio, netoli paviljonėlio, stovėjo šalduvas-ledainė.

Iš mažosios architektūros utilitarinių objektų Palangoje XIX a. pab. – XX a. pr. nemažai būta medinių, ant didžiulių ratų stumdomų, maudymuisi jūroje pritaikytų vežimėlių (būdelių). Populiarūs ano meto Palangoje buvo dengti šezlongai. Paplūdimį puošė poilsiautojams skirtos stilizuotos persirengimo kabinos (būdelės) ir suoliukai.

Ant Palangos tilto į jūrą daugelį metų stovėjo pavėsinė, kuri keletą kartų yra keitusi savo išvaizdą.

Birutės kalno pašlaitėje XX a. pirmais metais buvo pastatyta iki šiol daugelio poilsiautojų ir vietinių gyventojų lankoma *Lurdo* grota su nišomis. Priešais didžiąją nišą buvo padaryti akmeniniai suoliukai.

Dėmesio nusipelno ir siaurasis Palangos geležinkelis. Jo istorija yra tokia:

Nuo XIX a. vidurio grafai Tiškevičiai užsiėmė Palangos kurorto plėtra. Jūra, smėlis, gaivinantis pušyno oras – viso šito Palangoje užteko, o kaip tą gera pasiekti poilsiautojams? Anais laikais iki čia nei laivai atplaukdavo, nei traukiniai atvažiuodavo, o automobilių transportas dar nebuvo gerai išvystytas. Tada Palangos šeimininkai Tiškevičiai sumanė kurortininkus į Palangą patys atsigabenti jūra. Jie 1880–1890 m. pastatė prieplauką (beje, tai brangiausias ir ekonomiškai mažiausiai pasiteisinęs grafų Tiškevičių projektas Palangoje), nupirko garlaivį „Phoenix“ (Feniksas), pastatytą 1870 m., ir šis pradėjo kursuoti iš Palangos į Liepoją ir atgal. Į Liepoją laivas plaukdavo du kartus per savaitę, kelionė trukdavo 5 val. Ten iš Palangos dažniausiai gabendavo Tiškevičių plytinėje, kuri veikė Vilimiškėje, pagamintas plytas, o iš Liepojos pargabendavo poilsiautojus, dvarui reikalingas prekes, tarp jų ir dalį maisto produktų.

Palangoje prieplauka buvo įrengta prie tilto į jūrą. Iki jos iš Vilimiškės buvo nutiestas siaurasis geležinkelis. Vagonėlius bėgiais traukdavo arkliai. Vėliau, kai smėlis užnešė prieplauką ir laivai iki jos nebeplaukdavo, laivas buvo parduotas. Geležinkelis dar kurį laiką veikė. Juo būdavo į aplūdimį ir iš jo vežiojami poilsiautojai. Tam buvo pagaminti specialūs tradiciniai, gražiai dekoruoti vagonėliai.

Literatūra:

1. A. Raulinaitis. *Buvusios mažosios architektūros formos Palangos parkuose*. - Lietuvos Paminklų konservavimo institutas, F 5-3081.